

sonsova systému a empirizmu). Hodnota obou reprodukci není ovšem stejná. Zatímco Myrdal se snaží pozitivně a do značné míry v opozici vůči převládajícím tendencím v americké sociologii řešit (byť omezeně a v mnohém podstatném nepřijatelně) problém, který skutečně problémem je, Mills v podstatě toliko polemizuje (alespoň v Baumanově knížce), nic neřeší, destruuje.

Uvážíme-li nadto omezenost pozice, z níž je Millsova kritika vedena, pak taková kritika může sloužit snad jako doklad interních sporů v buržoazní sociologii, ale nemůže být valně užitečná pro teoretika přistupujícího ke kritické analýze z principiálně odlišných pozic. (To ovšem nemá znamenat, že Mills je v rámci amerického sociologického myšlení osobnost malá a že objektivně nic neznamená.) Studium Myrdala a Millse, zdá se, ovlivnilo Baumana

natolik, že jeho vlastní argumentace v jiných kapitolách je často jen parafrází jejich názorů.

Kniha prof. Baumana jen znovu dokládá elementární pravdu, že k hluboké kritické analýze západních sociologických směrů nestačí jenom jejich dobrá znalost (jež je ovšem na druhé straně nezbytnou podmínkou jakékoliv kritiky). Je jistě třeba kladně hodnotit Baumanovu dobrou snahu přispět k vyjasnění základních otázek vztahu k americké sociologii, která našla ostatně v polských poměrech dosti výraznou odezvu. Celá řada problematičtějších partií i mnohé názory vyslovené nesprávně ochuzují tuto vtipně napsanou, materiálově bohatou a v mnohém podnětnou knížku a snižují tedy i její zásadní teoretickou hodnotu.

M. Petrušek

POPULÁRNA PUBLIKÁCIA O VZŤAHU MEDZI TELESNOU A DUŠEVNOU PRÁCOU

Publikácia s týmto titulom vyšla vlni vo Vydavateľstve politickej literatúry v Bratislave. Jej autorom je Miroslav Kusý, známy aj ako autor knihy *Úvod do filozofie* (Osveta 1961) a viacerých štúdií o špeciálnych filozofických problémoch.¹

Kusého práca si zasluhuje pozornosť napriek tomu, že si nekladie náročnejšie vedeckovýskumné ciele a že v podstate patrí do kategórie tzv. pohotovej publicistiky. Jej prednosť spočíva v tom, že v pôvodnej slovenskej filozofickej tvorbe predstavuje vôbec prvý pokus o riešenie otázky vzťahu fyzickej a duševnej práce z hľadiska najnovšej etapy spoločenského vývinu (XXII. sjazd KSSS). Tým sa stáva akýmsi odrazovým mostkom pre ďalšie

štúdium danej problematiky, t. j. vyvoláva potrebu zvážiť ju tak po stránke koncepcnej, ako aj z hľadiska jednotlivých čiastkových rozborov a záverov. Na tomto mieste sa obmedzíme len na niekoľko všeobecnejších poznámok, ktoré sa nevdojak vnucujú hneď pri prvom čítaní práce.

V úvode autor vyčleňuje štyri okruhy problémov, ktoré treba podľa neho objasniť, aby sme „správne pochopili podstatu telesnej a duševnej práce“. Každému z nich je venovaná samostatná kapitola. Ide o tieto otázky: „1. V čom je podstata rozdielu medzi telesnou a duševnou prácou; 2. aké je objektívne dedičstvo minulosti, ktoré nám v tejto oblasti zanechal kapitalizmus; 3. na základe ktorých spoločensko-triednych a ekonomických predpokladov môže prebiehať odstraňovanie rozdielu medzi telesnou a duševnou prácou; 4. per-

¹ Miroslav Kusý, *O vzťahu telesnej a duševnej práce*, Bratislava 1962, 113 strán.

spektívy charakteru práce za komunizmu“ (str. 11).

Prvá kapitola je podnetná pre spôsob, akým autor pristupuje k vymedzeniu rozdielu medzi duševnou a fyzickou prácou. Vychádza zo všeobecného pojmu práce a uzatvára, že na tejto úrovni vzťah medzi duševnou a fyzickou prácou má podobu „vzájomnej jednoty dvoch nerozlučne spojených zložiek jednej a tej istej pracovnej činnosti u každého človeka“. To znamená, že tu ešte „nenachádzame“ ono protirečenie medzi fyzickou a duševnou prácou, ktoré sa „vyhrotilo“ v priebehu spoločenského vývinu a má „vyriešiť“ komunizmus (str. 22).

Ďalší krok spočíva v tom, že sa zo všeobecne chápaného vzťahu fyzickej a duševnej práce vydelujú dve stránky: fyziologická a sociálno-ekonomická a skúmajú sa každá osobitne. Toto rozlišovanie je teoreticky veľmi významné, lebo umožňuje vyhnúť sa tak jednostrannému naturalizmu, ako aj vulgarizáciám opačného rázu. To, čo nazývame fyziologickou stránkou, tvorí vlastne prírodný základ, či predpoklad sociálno-ekonomického vzťahu medzi duševnou a fyzickou prácou, pričom vzájomný pomer medzi nimi je osobitným prípadom všeobecnejšieho vzťahu prírody a spoločnosti.

Vysvetlenie dialektiky prírodného a spoločenského momentu vo vzťahu fyzickej a duševnej práce otvára cestu jednak pre pochopenie okolností, že ani najkrajnejšia spoločenská deľba na fyzickú a duševnú prácu nevedie k pretrhnutiu spojenia medzi činnosťou svalov a aktivitou mozgu, jednak umožňuje s prírodovedeckou exaktnosťou nastoliť otázku vytvorenia optimálnych spoločenských podmienok pre všestranný rozvoj ľudskej osobnosti. V tomto zmysle je vedecký komunizmus jednotou sociálnej teórie a fyziologického učenia.

Vidieť teda, že už púhe rozlišovanie medzi fyziologickou a sociálno-ekonomickou stránkou skúmaného vzťahu prináša celý rad problémov zásadnej dôležitosti, ktoré nemožno všestranne preskúmať v rám-

ci populárno-vedecky zameranej publikácie. Príslušný rozbor M. Kusého sa obmedzuje na otázku možnosti fyziologického vymedzenia pojmov fyzickej a duševnej práce a vyvrcholí v týchto záveroch:

a) „Nijakú prácu nemožno... z fyziologického hľadiska považovať za prácu *výlučne* telesnú alebo *výlučne* duševnú“ (str. 23);

b) „Pojmami ‚telesná‘ a ‚duševná‘ práca vlastne označujeme len dva krajné póly, ktorých abstraktne čistá podoba je vydedukovaná z diferencovanej stupnice od ‚prevažne‘ telesnej práce po ‚prevažne‘ duševnú prácu“ (str. 27);

c) „Ak ťažisko námahy organizmu spočíva v činnosti jeho svalstva a šliach, hovoríme o telesnej práci. Keď je ťažisko v činnosti mozgového centra, hovoríme o duševnej práci“ (str. 23);

d) „... s fyziologickým hodnotením celkovej práce a vzťahu medzi telesnou a duševnou prácou osobitne nevystačíme. Hoci fyziológia správne vymedzuje vonkajší vzťah medzi telesnou a duševnou prácou, neukazuje na príčiny, dôsledky a spoločenský charakter rozdielu medzi nimi“ (str. 28).

Z posledného záveru vyplýva potreba prejsť od fyziologického k spoločensko-ekonomickému hodnoteniu rozdielu medzi duševnou a fyzickou prácou. K tomuto hodnoteniu pristupuje autor rozborom vzťahu produktívnej a neproduktívnej práce, a to najprv z hľadiska výsledku individuálneho pracovného aktu, t. j. všeobecne a abstraktne. Na tomto stupni analýzy zisťuje, že produktívna je tá práca, ktorá vytvára úžitkové hodnoty, pričom „výroba úžitkových hodnôt bola doteraz vždy viazaná predovšetkým na telesnú prácu ľudí“ (str. 31). Naproti tomu duševná práca patrí do sféry neproduktívnej práce, lebo „sama osebe nevytvára nijaké úžitkové hodnoty“ (str. 32).

Podotýkame, že v tejto časti je výklad látky dosť neurovnaný, pretože autor často opúšťa zvolenú všeobecnú úroveň analýzy a operuje pojmami, ktoré sú výrazom his-

toricky konkrétnych stupňov spoločenskej delby práce. Niektoré jeho výroky sú pritom jednostranné a chybné. Týka sa to napríklad tvrdenia: „Inžinier, ktorý konštruje stroj, koná neproduktívnu prácu, pretože jeho výkresy a výpočty nemajú samy osebe nijakú úžitkovú hodnotu“ (str. 30—31).

Východiskový aspekt individuálnej pracovnej sily je v ďalšej časti doplnený analýzou spoločenskej delby práce, ktorá — ako zdôrazňuje autor — podstatne modifikuje vzťah medzi telesnou a duševnou, produktívnou a neproduktívnou prácou. Pri tomto hľadisku sa už produktívna práca nemusí bezpodmienečne kryť s telesnou a neproduktívna s duševnou, ale sa môžu v súlade s rozvojom ekonomických vzťahov navzájom zložitým spôsobom preplietat a prechádzať jedna v druhú. Tak sa v určitých spoločensko-ekonomických formáciách stretávame s tým, že niektoré druhy duševných prác vystupujú ako produktívne, ale aj s tým, že niektoré druhy fyzických prác majú neproduktívny charakter.

Rozborom delby práce završuje autor skúmanie základných momentov vzťahu fyzickej a duševnej práce. Ukazuje, že v dôsledku spoločenskej delby práce sa tieto dva druhy činnosti „navzájom oddeľujú nielen abstraktne, z hľadiska myšlienkového analýzy vecí, ale aj konkrétne, z hľadiska samej spoločenskej skutočnosti“, t. j. telesná a duševná práca dostávajú „dvoch protichodných spoločenských reprezentantov“ (str. 43). A tak rozdiel medzi duševnou a fyzickou prácou sa definuje v tomto sociálno-ekonomickom zmysle ako spoločenská delba práce, ktorej „zárodoky nachádzame už v prvotnopospolnej spoločnosti“, ale ktorá sa plne rozvíja „až vznikom triednej spoločnosti“ (str. 40).

Referovali sme podrobnejšie o prvej kapitole Kusého štúdie preto, lebo predstavuje všeobecný teoretický úvod do skúmanej problematiky, t. j. vymedzuje vzťah duševnej a fyzickej práce v takých momentoch, ktoré sú vlastné všetkým spoločensko-ekonomickým formáciám, teda aj socializmu.

Tým je však už povedané, že doterajší rozbor nepostačuje. Pochopiť špecifičnosť socialistickej formy vzťahu fyzickej a duševnej práce — a o to autorovi ide — predpokladá doplniť všeobecnú analýzu konkrétnym historickým rozborom. Autor volí genetickú metódu a v stručnom výklade podáva pojmovú reprodukciu kľúčových bodov dejinného vývinu foriem vzťahu fyzickej a duševnej práce. V druhej kapitole zachytáva vývin od utvorenia otrokárskej formácie až po víťazstvo socialistických výrobných vzťahov, v tretej vymedzuje špecifitu vzťahu fyzickej a duševnej práce za socializmu a napokon v štvrtej hovorí o perspektívach práce za komunizmu so zreteľom na skúmaný problém. Zastavme sa aspoň pri dvoch posledných.

Pri vymedzovaní rozdielu medzi telesnou a duševnou prácou za socializmu sa v prvom rade konštatuje, že socializmus odstránil historický antagonizmus z tohto vzťahu. Duševná a fyzická práca sa však aj naďalej rozdeľuje medzi dve skupiny ľudí, pričom sa tieto skupiny podstatne líšia po stránke sociálnej, kultúrno-technickej i profesionálno-funkčionalnej.

Pre komunistické usporiadanie vzťahu medzi duševnou a fyzickou prácou, ktorým sa má realizovať humanistický ideál celého človeka, majú určujúci význam zmeny v profesionálno-funkčionalnej stránke, a možno ich dosiahnuť jedine zrevolucionizovaním vecnej zložky výrobných síl, najmä zavedením komplexnej mechanizácie a automatizácie do výroby. Ako všade inde, aj tu je teda koniec-koncov pohyb viazaný na rozvoj výrobných síl. Technická revolúcia prinesie „likvidáciu celej veľkej skupiny takých zamestnaní, v ktorých sa vyžaduje jednoduchá a jednostranná, mechanická a jednotvárna sa opakujúca práca“ (str. 96—7). Tzv. pasívnu prácu, ktorá nekladie veľké požiadavky na kultúrno-technickú úroveň pracovníkov, v rozhodujúcej miere nahradí vysoko kvalifikovaná tvorivá práca. Inteligencia ako úzka vrstva zanikne, pretože „jej funkciu pre-

berie celá spoločnosť“, bude ju vykonávať „každý príslušník komunistickej spoločnosti“ (str. 112).

Bolo by možné osobitne sa zastaviť pri mnohých ďalších podnetných myšlienkach, ktoré publikácia obsahuje, ale vzhľadom na

jej prístupnosť sa nám to zdá zbytočné. V každom prípade treba povedať, že je to dobrá vedecko-populárna práca, založená na zvládnutí hlavných faktov a vyznačujúca sa premysleným usporiadaním látky.

R. Roško

NOVÝ POHLAD NA PROBLÉMY VYUČOVANIA A VÝCHOVY

Jedným z dôsledkov búrlivého rozmachu vedy a rastu jej významu v spoločenskej praxi je zvyšovanie náročnosti pri príprave kádrov pre jednotlivé profesie a spoločenské funkcie. Táto požiadavka sa pochopiteľne odráža i v školskej organizácii. Rastie počet škôl, vznikajú nové druhy škôl a školenia, stupňuje sa špecializácia škôl, zvyšuje sa obdobie pre prípravu kádrov a pod. Požiadavky v tomto ohľade však stále rastú a aj v budúcnosti sa budú stále zväčšovať. Doterajšie spôsoby však už nestačia na uspokojivé riešenie tejto otázky.

Z nového hľadiska pristupuje k riešeniu tohto problému sovietsky psychológ a pedagóg L. N. Landa v programovej stati *O kybernetickom prístupe k teórii vyučovania*.¹ L. N. Landa napísal niekoľko statí na túto tému (Voprosy psichologii 1, 2/1961) a je spoluautorom projektu prvého vyučovacieho kybernetického stroja v SSSR, ktorý je už v skúšobnej prevádzke. V podstate ide o objavenie metód podstatného zvýšenia a produktivity, resp. efektívnosti vyučovania. Tento cieľ možno podľa autora dosiahnuť aplikáciou kybernetického prístupu v teórii vyučovania.

Vyučovaciu činnosť možno považovať za určitý druh riadenia utvárania psychických procesov a vlastností osobnosti. Vyučovací proces obsahuje teda kybernetický aspekt, z čoho vyplýva možnosť použiť kybernetiku a príbuzné vedné disciplíny pri vyučovaní a výchove, čo, pravda, vôbec

neznamená nahradiť pedagogiku a didaktiku kybernetikou.

Aplikácia kybernetického prístupu v teórii vyučovania umožňuje predovšetkým spresniť programovanie. Ide najmä o *programovanie výsledných procesov* (znalostí, spôsobilostí, návykov), ktoré sa majú vyučovaním dosiahnuť a *programovanie samotnej vyučovacej činnosti*.

Nedostatkom doterajšieho programovania v prvom prípade je, že ciele vyučovania nie sú formulované konkrétne v takej miere, aby sa mohli stať riadiacimi faktormi vyučovacej činnosti.

Pri programovaní cieľových procesov je potrebné rozčleniť ich na jednotlivé zložky a určiť ich štruktúru. To možno dosiahnuť metódou modelov. Povedzme, že je potrebné docieľiť u žiakov spôsobilosť, dokázať príslušnosť niektorého predmetu k určitej triede. V takomto prípade treba vytvoriť na základe teoretického skúmania a pozorovania, resp. i experimentov hypotézu o tom, čo znamená dokázať príslušnosť predmetu k určitej triede, t. j. určiť, aké operácie a v akom postupe treba urobiť, aby sa uskutočnil dôkaz. Takýmto spôsobom sa zhotoví model dôkazu.

Medzi rôznymi modelmi procesov v programovaní vyučovacích cieľov je potrebné osobitne vyzdvihnúť modely algoritmov duševnej činnosti. Nedostatkom doterajšej prax je, že sa žiaci nenaučia algoritmy, alebo sa učia neracionálne algoritmy.

Pri programovaní vyučovacej činnosti ide o riešenie cieľa úlohy. Kým pri praktickom vyučovaní sa riešia praktické úlohy, teória vyučovania sa má zaoberať všeobecnými

¹ L. N. Landa, *O kibernetičeskom podchode k teorii obučeniija*, Voprosy filosofii 9/1962.